

En annorlunda Jesusrörelse
Manikeismens ursprung

www.rikareliv.info

Manikeismens ursprung – Tankar kring Jesusrörelsens rötter ©
Rikare Liv – Civilisation, 2006
Paul Lindberg

www.rikareliv.info

Manikeismens ursprung

En annorlunda Jesusrörelse

Manikeism var samtida religion med den kristna kyrkans uppkomst, och läran förmedlades genom den persiske profeten Mani (eller Mane). Genom hans inspirationer, i mitten av 200-talet, utvecklades manikeism till en världsreligion som varade fram till 1300-talet – i Kina ända fram till början av 1600-talet.

Utbredningen skedde från de arameiska språkområdena i hela mellersta östern; nuvarande Palestina och Syrien; genom hela Nordafrika; Spanien och södra Frankrike; nuvarande Turkiet och länderna i Kaukasus och bort över hela främre Asien. Tre världsdelar genomsyrades av profeten Manis synkretistiska lära. Från Persien spreds läran norrut mot Sogdiana och Samarkand och vidare österut mot Uzbekistan och ända till det inre av Kina.

Den sista stora utbredningen varade fram till 700-talet och spreds då av lärda sogdiska missionärer. Dessa sogder, som var ett persiskt folk, var versamma med bland annat handel och reste längs de centralasiatiska handelsvägarna. De bedrev mission om den manikeiska läran, men även om buddhism, zoroastrism och jesu läran. Språket de använde var först och främst arameiska – i både en syrisk och en medelpersisk språkvariant.

Det arameiska språket var tidigt i historien det mest spridda och betydelsefullaste för bland annat den monoteistiska religionsspridningen. Profeterna Jesus, Zarathustra och Mani använde samma språk.

Paul Lindberg, 2006

Sogdiana – ett manikeiskt centrum

Sogdernas huvudstad var den legendomspunna Marakanda, idag känt som Samarkand, och landet hette Sogdiana, som låg mellan floderna Oxus och Jaxartes. Detta område kom att utgöra det sista, men även det största centrat med en dominerande manikeisk religion. Det var förmedlingen genom helleniseringen av detta område, efter Alexander den stores erövringar, som Samarkand senare blev ett stort kultur-, handels- och kunskapscentrum, med stora manikeiska inslag.

Samarkand var känt för sitt ekonomiska och kulturella välstånd, men även för sina astronomiska anläggningar och för deras kosmologiska kunskap. Den etniska dominansen utgjordes av perser.

Till Samarkand strömmade manikéer redan under 500-talet, som flyktingar undan förföljelser, från olika delar av Asien. Dessa människor utgjorde en bred etnisk bakgrund, men med en samlande manikeisk religion, som bars upp av det arameiska språket och den hellenistiska kulturen, med dess filosofi och vetenskap.

Under slutet av 600-talet och följande århundraden kom många flyktingar från de bysantinska områdena. En hel del kom även från Levanten, och var av semitiskt ursprung. De invandrade bland annat till Khazarriket, som låg västerut och var en del av Sogdiana. Men Sogdianas storhetstid krossades år 1220 och staden Samarkand förstördes helt av mongolernas erövringsvågor.

Vid den tiden var manikéer helt rättslösa och jagades var de än försökte fly. Både kristenheten och muhammedanerna förföljde dem överallt där de kunde komma åt dem. Från Sogdiana, men även från hela det bysantinska imperiet, gick stora flyktvägen mot nordväst i riktning mot Östeuropa.

Faran för manikéerna var vid den tiden överhängande. Många manikéer konverterade därför till judendomen, och kunde på ett något säkrare sätt ta sig fram västerut. Judarna var på den tiden inte lika illa sedda som manikéerna. Nu kom en hel del av flyktingarna fram till Östeuropa, men som judar. Med sig i bagaget hade de också den hellenistiska kunskapen i form av bland annat kosmologi.

Dessa kunskaper kom långt senare, under 1600-talet, till uttryck i de askenasiska judarnas kabbalistiska visdom – det vill säga de central- och östeuropeiska judarna.

Sambanden mellan dessa folkvandringar och den stora ökningen av judisk population i Östeuropa tycks numera vara fastlagd.

I den franska tidningen Libération ägnades en stor artikel kring ett litet mynt från 800-talet, som anses bevisa de faktiska förhållandena mellan semiter och perser i den Khazariska provinsen inom Sogdiana.

Stöttesten mot manikéerna var överallt uppfattningen om deras elitism, och deras pacifism, som ansågs omanligt och ärelöst. De ville heller aldrig underordna sig eller lyda under förtryckarna och utövade alltid en civil olydnad. De fann sig helt enkelt inte för denna världens ordning.

Profeten Mani insåg helt klart att religionernas utveckling, redan på 200-talet, inte levde upp till Guds avsikter och därmed gynnades inte de andliga förhoppningarna. Religionerna blev i stället den världsliga och politiska maktens redskap, och som bara representerade olika folks och nationers intressen; klassers makt över klasser, eller mannens makt över kvinnan, och så vidare.

Religionernas förfall och utveckling kom i stället att bygga på kontroll och makt över andra människor. Makten sattes i falskhet och splittring mellan folken – i religionens och den heliga ordningens namn. Människa har haft makt över människa till hennes skada, enligt Jesus. Och detta Jesusuttalande gjorde profeten Mani till sin rörelses beskrivning av världsordningen.

Manikeismens framgång blev en tung stöttesten för den bysantinska kejserliga makten och den kristna kyrkan, med sina nya växande makttambitioner.

På samma sätt som förföljelserna mot de tidiga kristna församlingarna förföljdes även manikéerna. Men, med tiden, när den kristna kyrkan assimilerades med den världsliga makten, hjälpte även de till att krossa manikeism – både som tankelära och organisation. Staten och den kristna kyrkan blev den nya maktens pansrade näve.

Manikeism är en andens ljuvlära som visar den synkretistiska och ekumeniska vägen till universell kärlek och tolerans. Så mycket av ljusets kärlek fanns dock inte i människan och i världen, som kunde lysa över mörkret. Manikéerna mördades och utrotades för länge sedan, bokstavligt talat, under ledning av den världsliga makten, lierade med falsk religiositet.

I dag ser vi konsekvenserna av denna vemodiga historiska process. Manikeism kunde trots allt inte utrotas helt, utan upptäckts av en intresserad forskarkår. Samtidigt utvecklas den nymanikeiska etikens

och toleransens ljuslära – utan makt men med en god vilja.

Den manikeiska läran menade att religion och vetenskap inte på något sätt är i motsatsförhållande. Tvärtom, religion, filosofi och naturvetenskap ingår i ett dialektiskt och holistiskt kontinuum av samtidighet. Med dagens kunskap, om exempelvis den holistiskt växande och organiserade komplexiteten eller om kvantmekaniken, har ett rejält paradigmskifte skett i och med den processteologiska och holistiska världsbilden.

I universums kvantprocesser sker orsaks- och materieskapande energier i en ständigt pulserande växelverkan och i en dynamisk och expansiv utveckling – i skenet av ljus och i skuggan av mörker. Livets väg blir själva meningen och en integrerad del av samtidigheten.

Ju mer kunskapen upplyser världen, desto mer plats tycks det även finnas för Gud i våra medvetanden – paradoxalt och tvärtemot vad den filosofiska materialismen spådde. Gud har blivit för många den yttersta realiteten. Att inte kunna tro på något man inte kan se är som att andas utan syre. Intellektualism är emellertid villigt till nyfikenhet och granskning. Allt i andan av profeten Manis häpnadsväckande och tidlösa ljuslära, som grundar sig på den synkretistiska syntesen av profeterna Jesus, Gautama och Zarathustra.

En andlig pånyttfödelse

Manikéernas intellektualism och kunskapande var arvet efter hellenismen, det vill säga grekernas upptäckter och erfarenheter inom den tidens kunskapsområden. Dessa kunskaper, om bland annat kosmologi, kom med tiden att reta gallfeber på de kristna dignitärerna.

Den kristna kyrkan krävde tolkningsföreträde inom kunskapens områden, vilket de samtidigt hade svårt att leva upp till. Enligt deras direktiv blev ju världen platt med fyra hörn. Den kristna kyrkans inskränkthet fick följder, som ett mörker, ända fram in i modern tid.

Manikéerna var arvtagare av den grekiska världsbilden. För dem gällde den heliocentriska kunskapen – jorden var rund och banade runt solen med övriga planeter. I den kristna kyrkans namn förbjöds denna kunskap.

Varför ta upp manikeism i dag? Ja, om man tänker sig att nazismen vunnit över världen så hade de skrivit historien. Vi hade säkert inte vetat någonting, vare sig om judendomen eller om judarnas kultur, eller att människan Jesus varit jude. Vi kanske heller inte haft religioner så som vi ser dem idag. Nazisterna igångsatte stora planer för att förfäl-

ska religionerna och göra dem till en nazistisk ateistisk religion. Många ställde upp på detta i dåtidens Tyskland, även kristna. Myter skapades om bland annat "det tusenåriga riket" eller om "blut und boden". Dessa myter var sataniska förvrängningar, stulna från religionerna.

Hitler skulle dyrkas med en uppsträckt hand som den nye messias. Denna hälsning var tidigare en kristen och manikeisk symbolhälsning till Jesus ära.

Alltför mycket av den manikeiska kulturen blev förstört på grund av förföljelser, så att man i dag inte kan tala om manikeism längre, mer än i historiska termer. Någon känd manikeisk rörelse finns inte. Manikéerna skrev in sin historia i de upptäckter som nu görs av forskare runt om i världen.

Tre stora bokbål har världen skådat bara för att hatiska maktgrupper haft viljan till att tillintetgöra för dem misshagliga åsikter. Den första bokbränningen utfördes av den kinesiske kejsaren Huang Di, som förstörde stora delar av den tidiga kinesiska kulturhistorien.

Den andra avgörande bokbränningen var biblioteket i Alexandria och utfördes först av Caesars romerska soldater, och senare, på 600-talet, av de muslimska invasionshärarna. Vid den tiden fanns det stora vetenskapliga samlingar av bokrullar från antiken, även stora samlingar av både kristna och manikeiska skrifter, men också av de berömda pythagoréernas vetenskapliga samlingar fanns i detta berömda bibliotek. Allt brändes.

Den tredje bokbränningen utfördes i Hitlers Tyskland och gällde alla böcker som hatades av nazismen. Nazisternas bränning gjorde dock inte samma skada som de två tidigare eftersom de tryckta böckerna redan fanns i spridda upplagor över hela världen. Även manikeismen blev under sin tid utsatt för oerhörda förföljelser och förintelser under flera århundraden. Människor förföljdes och mördades; skrifter brändes i en sådan omfattning att denna religion till slut utplånades. Men, varför då försöka återskapa en "utdöd" världsreligion?

I ljuset av upplysningsarbetet, som utförs idag av många vittnen till den nazistiska förintelsen, sker en nödvändig sanningsrekonstruktion. Ondskans krafter får inte stå oemotsagda och bestämma villkoren för vad som är sanningen – så enkelt är det. Samtidigt som det är så tungt och vemodigt – det handlar ändå om solidariteten och medkänslan för alla lidande martyrer och kärleken till sanningen. Manikeism var alltså ingen ondskefull religion – tvärtom.

En mängd forskare runt om i världen rekonstruerar i dag den mani-

keiska religionskulturen. Det minutiösa arbetet har gett stora och ovärderliga resultat. Flera rapporter och avhandlingar har framställts, och en hel del nya böcker har getts ut.

Manikeiska upptäckter

Profeten Mani skrev själv ned sin lära i böcker som han gav kanonisk status under mitten av 200-talet. I dag känner vi till titlarna på de sju böckerna som utgjorde kanon:

1. Shaburagan; 2. Det levande Evangeliet; 3. Livets Skatt; 4. Mysterierna; 5. Boken om giganternas verk; 6. Pragmateia och 7. Epistlarna.

Några av dessa böcker finns inte alls kvar, utan bara dess titlar, medan andra bara har fragment kvar. Det är framförallt genom förföljarnas anklagelseakter som spåren efter manikeismen har återfunnits och kunnat rekonstruerats.

Övrig manikeisk litteratur som vi känner till idag är böckerna Kep-halaia, Homilierna, Psalmerna, och olika berättelser om Manis liv och lära. Även evangelielitteraturen tillhör manikeism, inklusive Tomasevangeliet, Philippusevangeliet, Andreasakterna och en hel del övrig litteratur som finns bevarat – även Henochs bok.

Det är också genom förföljelseakterna som vi fått kännedom om manikéerna, genom de olika bekännelse- och biktformulär som manikéerna under 300-400-talet tvingades underkasta sig. Dessa biktformulär, "anatheman" som de kallades, indelades i "lilla anathema" och "stora anathema", och är egentligen den stora källan som beskriver de enskilda manikéernas tankeliv under dessa förföljelser.

Även om dessa anatheman är hatfylld propaganda mot manikéerna, har forskarna ändå kunnat urskilja, vad som kan vara realistiskt och vad som är propaganda om manikéerna. Meningen var alltså att manikeism som lära skulle utrotas och därför brändes den manikeiska litteraturen, men anklagelseakterna och propagandatexterna förstördes aldrig.

Skriftfragment hittades i början av 1900-talet i Centralasien kring Turpan och Dun Huang och på 1930-talet i Egypten kring staden Fayyum. Ytterligare kristna, gnostiska och manikeiska fynd hittades 1945 i byn Nag Hammadi i Egypten. Dessförinnan kände man till dem enbart från citat av antimanikeiska författare, till exempel Augustinus och al-Biruni (Augustinus var alltså maniké under många år innan han blev kristen).

Vissa delar av ovanstående fynd är fortfarande under översättning

och opublicerade. I slutet av 1980-talet och 1991 rapporterades nya fynd dels i Baizikelike öster om Turphan i Kina, dels i Dakhlehoasen i Egypten. Dessa texter innehåller främst kosmologiska, antropogoniska och eskatologiska verk samt en stor mängd hymner.

Manikeism och ljusets principer

Manikeism är en utpräglad synkretistisk religion, utvecklad som en syntes genom kristendomen, buddhism och zoroastrism. Men aldrig någon efterapning; manikeismens upprinnelse var helt samtida med den kristna kyrkan.

Den manikeiska religionen är universell och likvärdig med övriga religioner och har beskrivits vara en utdöd kristengnostisk religion, grundad i Mellersta Östern och Syrien på 200-talet av profeten Mani.

Profeten Mani, (latin Manichaeus, 217–278,) var perser. Mani uppfattades, av sina anhängare, som den siste i en rad av profeter – Gautama (Buddha), Zarathustra och Jesus. Han ansåg att tidigare uppenbarelser av den sanna religionen hade haft en begränsad effekt på grund av att de varit lokala (ett språk, ett folk). Och att tidigare profeters efterföljare hade förlorat den ursprungliga sanningen då den inte genast nedtecknades. Det kan jämföras med att Jesus ord nedtecknades direkt av aposteln Tomas.

Den manikeiska läran bygger på en radikal dualism i form av en kamp mellan de två principerna – ljus och mörker (etiken); det vill säga kampen mellan frälsningen och Satans makt över världen.

Läran om de tre tidsåldrarna (paradiset, nuvarande tid och Ljusriket eller Gudsriket), utgör kunskapen om att nuvarande tid är sammanblandade med ljus och mörker och mörkrets krafter dominerar.

Det finns dock hos människan en stark vilja att frigöra ljusets princip, som är fånglad i denna världens ordning. Befrielsen kommer i form av troendekunskap (gnosis) som leder till frälsning; människan inser att hennes själ, som är av ljusets partiklar (livgivande energier av ande- och tankekraften) och av samma väsen som den transcendent andekraften. Och människans mål bör vara att återvända till Livsanden.

Den manikeiska religionen spreds från Syrien och Palestina, västerut till hela det romerska riket, och till Spanien, Portugal och Frankrike, över till hela Nordafrika och Egypten. Österut, över Persien och Centralasien nådde den Kina 694, främst genom sogdiska missionärer, och spreds även till Mongoliet, där den blev dominerande religion i det

uiguriska imperiet 763.

Manikéerna förföljdes överallt där de dök upp. De uppfattades ofta som elitistiska, troligtvis på grund av deras höga bildningsnivå och kunnande – alla kunde läsa och skriva. En jämförelse kan göras med judarnas situation under det medeltida Europa. Bland judarna kunde alla läsa och skriva, till och med barnen – en stötesten bland övrig befolkning, där knappast kungligheterna ens kunde läsa och skriva.

I Kina förbjöds manikeismen officiellt 843. I Kinas ytterområden, till exempel i den södra provinsen Fujian, existerade den dock ända till 1600-talet. Namnet byttes till Ljusets religion (Mingjiao), och där finns det enda bevarade manikeiska templet, Caoan från Yuan-dynastin.

Medeltidens bogomiler och katarer i Västeuropa skulle kunna ha utgjort en utlöpare av manikeiskt tänkande, och i så fall varit de sista skarorna i Europa, som utgjorde den manikeiska världsreligionen.

Manikéerna var välorganiserade, men helt utan makt till skillnad från den kristna kyrkan – som istället lärer sig med världsmakten.

Manikéerna indelades i fem grupper: lärare, apostlar, biskopar och präster, samt lekmännen. De första fyra grupperna skulle bära vita kläder och leva i kloster. De var säkrare i klostren än i det övriga samhället. Kvinnor var inte på något sätt uteslutna till dessa tjänster, och de innehade ansvarstjänster som biskopar, precis som männen. Manikeism var från början, under de första århundradena, förenade i samma Jesusgemenskap med dem som senare skulle utgöra den kristna kyrkan.

År 250 omvände Mani den iranske kungen Shapur I, och under dennes tid rönt manikeismen stor framgång. Efter kungens död förföljdes Mani av den persiska aristokratin, han fängslades, dömdes till döden och dog i fängelset efter en månad.

För zoroastrier, kristna och muslimer kom han att framstå som ärkeheretiker. Och den kristna kyrkofadern Augustinus ägnade 20 år av sin levnad till att förfölja och utrota manikéerna i det romerska imperiet på 300-talet.

Manikéerna följde Jesus intentioner helt och fullt och kom därför i konflikt med den nya kristna maktkyrkan. Manikéerna ansåg att den tidens kristna inte alls följde vägen, sanningen och livet, enligt Jesusintentionen.

Den persiske profeten Mani var mån om att ingenting skulle ändras i den kanonisation av de heliga skrifterna som han bestämde. Därför, och med största respekt för intentionen, och även med tanke på att så

mycket av skrifterna trots allt utplånades, är det rimligare att diskutera och presentera dessa värderingar i ljuset av nymanikeism – inte som Manis ursprungliga lära. Ur ett nymanikeiskt synsätt finns heller inte någon anledning att ta efter manikéernas levnadssätt. Det går inte att översätta en religion i direkt kontinuitet med deras förhållanden, och kan aldrig heller vara önskvärt av någon. Men däremot kan det vara motiverat att låta denna religions andemening och idétankar belysas i vår tid, av flera anledningar.

För det första måste det bevisas att det inte skall vara möjligt att kunna utrota andras viljor och åsikter genom ondskefull och kärlekslös intolerans.

För det andra får inte de människor som mördades och förföljdes bli helt bortglömda i mänsklighetens världshistoria – det rörde sig trots all om en världsreligion med flera miljoner anhängare.

För det tredje fanns det ett fantastiskt kvalitativt innehåll i denna religion.

För det fjärde kan det vara meningen att även denna religion kan vara bärare av det andliga världsarvet.

Det var trots allt en mycket tolerant religion som aldrig någonsin ville förfölja oliktankande. En intellektuell pacifistisk religion som alltid ville gå före och bana väg för sina mindre lyckligt lottade bröder och systrar. Hos dem glorifierades aldrig några krigarhjältar eller några heliga krig; inga hyllningar till potentater eller i form av nationalism. Och heller inget hierarkiskt förtryck i form av klassmotsättningar eller kvinnoförtryck.

Helt visst måste det finnas ett brinnande intresse från vår tids Jesustroende om vad som skedde med dessa människor. Dessa kan mycket väl ha varit våra medsystrar och bröder från denna förföljda religion. Vad kan de haft för budskap till vår tid?